

STUURMAN JACOB VAN DER WINDT EN DE OORLOG VAN 1780

WAAROM

Vorig jaar tweehonderd jaar geleden, op 20 december 1780, verklaarde Engeland ons land de oorlog. Dit terwijl de vlaardingse en maassluisse vissersvloten op zee waren. Dank zij een waarschuwingsreis van de Vlaardinger Jacob van der Windt ontkwamen ze aan de schielijk door Engeland uitgestuurde kapers. In deze gebeurtenissen zagen het Visserijmuseum en de Gemeentelijke Archiefdienst van Vlaardingen aanleiding samen de herdenkingstentoonstelling „De waarschuwingsreis van Jacob van der Windt 1780/1781” (1) in te richten, die van eind 1980 tot voorjaar 1981 in het Visserijmuseum liep. Bij het samenstellen van de expositie, die bij gebrek aan voorwerpen voornamelijk op documenten moest steunen, kwam genoeg naar voren om de resultaten van het voorbereidend onderzoek ook in een artikel vast te leggen. Veel van dit onderzoek werd verricht door de archiefmedewerker Matthijs A. Struijs, die wij voor zijn bijdrage zeer erkentelijk zijn. Ons verhaal heeft veel weg van een dagboek, een van-dag-tot-dagverslag van de dingen zoals die op de Vlaardingers in die bewogen kerst- en jaarwisselingsdagen van 1780/1 moeten zijn afgekomen.

OORLOG MET ENGELAND

De opstand van de kolonisten in Amerika tegen het engelse moederland die in 1773 begon en die tien jaar later resulteerde in de onafhankelijke republiek der Verenigde Staten van Amerika, werd in 1778 een Europees conflict waarin de Republiek der Verenigde Nederlanden werd meegesleept. De Republiek, geen grote mogendheid meer in feite, met een verwaarloosde vloot en landmacht, op politiek gebied bovendien geremd in daadkracht door de tegenstellingen tussen de stadhouder, prins Willem V, en de regenten der steden, met name Amsterdam, was het liefst neutraal gebleven tussen Engeland en Frankrijk in. Het liep anders.

In februari 1778 erkende Frankrijk de Verenigde Staten van Amerika en dat leidde in de zomer van datzelfde jaar tot oorlog met Engeland, een oorlog waarin Spanje Frankrijk volgde. Het kwam tot het doorzoeken van hollandse schepen door de Engelsen op voor Frankrijk of Amerika bestemd oorlogsmateriaal. In Nederland gaf dat in kringen van handel

en scheepvaart grote irritatie. Daar kwam bij dat vooral de democratische vleugel van de anti-stadhouderlijke en ook anti-Engelse patriotten grote sympathie koesterde voor het Amerikaanse vrijheidsideaal met zijn proclamatie van de rechten van de mens. De Nederlanders herinnerden zich de strijd van tweehonderd jaar terug waaruit hun vrije protestantse republiek werd geboren.

Engeland op zijn beurt was ontevreden over de wijze waarop Nederland toezag op de naleving van het verdrag met Engeland uit 1775 dat uitvoer van wapens naar West-Indië verbood: die werden nogal eens via Sint-Eustatius naar de noord-Amerikaanse rebellen gesmokkeld. Bovendien beschouwde Engeland veel meer zaken als contrabande dan de Republiek: Engeland voerde een oorlog waar de Nederlanders aan wilden verdienen.

De Amsterdamse regenten speelden bij dit alles hun eigen politieke spel. Buiten de landsregering om erkende Amsterdam — een staat in de staat — in feite bij een geheim verdrag van Aken in september 1778 de nieuwe Amerikaanse republiek. De overeenkomst stelde de Nederlanders als die republiek eenmaal onafhankelijk was geworden, grote handelsvoorrechten in het vooruitzicht.

In diezelfde tijd probeerde Engeland juist oorlogssteun van zijn Nederlandse bondgenoot te krijgen op grond van een verdrag van 1678: de Republiek ging er niet op in. In oktober 1778 deed zich zelfs het potsierlijke feit voor dat de succesvolle Amerikaanse kaperkapitein Paul Jones (het aardige ventje Pauwel Jonas uit het kinderliedje) wekenlang met buitgemaakte Engelse schepen bij Texel lag en in Amsterdam en Den Haag door de patriotten als een vorst werd ontvangen terwijl Engeland's ambassadeur Joseph Yorke, letterlijk een paar straten verderop zijn uitlevering eiste. Toen de Engelse marine bij het doorzoeken van een Nederlandse convooi op weg naar Amerika hout aantrof dat naar Britse opvatting contrabande was, trok Engeland in april 1780 alle handelsvoorrechten van de Nederlanders in. Tegelijkertijd hief juist Frankrijk de belangrijkste handelsbeperkingen voor Hollandse kooplui op. Zelfs dwong Frankrijk, bezorgd om zijn import via de Nederlandse koopvaardijvloot, uiteindelijk de Republiek tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit toe te treden, een verdrag op initiatief van keizerin Catharina II van Rusland tot bescherming van de neutrale handelsvaart volgens de veel vrijere opvattingen dan de Engelsen hadden: het verbond ging er van uit dat een neutrale vlag de lading van oorlogvoerenden dekt zolang er geen sprake is van oorlogsmaterieel in enge zin.

Intussen onderschepten de Engelsen aan boord van een amerikaans schip de geheime amsterdams-amerikaanse overeenkomst van 1778. En met dit inderdaad tegen de Engelsen gerichte stuk werd de Republiek onder zware druk gezet. De verhouding tussen de oude bondgenoten was kapot. Toen het Engeland eind 1780 duidelijk werd dat de Republiek tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit was toegetreden, volgde praktisch onmiddellijk de oorlogsverklaring. Engeland voerde de strijd tegen de Republiek in de vorm van een kaperoorlog. Het gaf particulieren vergunning om met zelf aangeschafte en uitgeruste oorlogsschepen uit winstbejag koopvaardij- en vissersschepen uit vijandelijke landen te veroveren en trachtte aldus de vijand economisch op de knieën te krijgen: kaperij was een erkende ondernemingsvorm die goed moet worden onderscheiden van het misdrijf zeeroverij. Hard pakten de Engelsen hun vroegere bondgenoot overigens niet aan. Al vanaf 1782 keerden handel, scheepvaart en visserij terug naar de verhoudingen zoals die voor 1781 golden. Groot-Britannië noch de Republiek had de oorlog echt gewild. In 1782 trachtten de Engelsen tot vrede te komen met de Republiek, die een eeuw lang de basis was geweest voor Engeland's positie op het vasteland. Dat het er toen niet van kwam was omdat de Republiek zich te veel aan Frankrijk had gebonden.

DE KRANT

Het uitbreken van de oorlog kon door het lezende deel van de bevolking worden gevolgd in de krant en wie niet kon lezen hoorde het nieuws van anderen. Dat was een heel nieuw element in de geschiedenis, net zo revolutionair als de tv die rechtstreeks de vietnamese oorlog in de amerikaanse huiskamer smeedt om over na te denken: met de komst van de krant was de oorlog niet langer iets vers en onwezenlijks, maar een angstig nabije werkelijkheid. Vlaardingens was voor zijn nieuwsvoorziening vooral op de Rotterdamsche Courant aangewezen (2). Die kan ons laten meebelevan hoe de eerste oorlogsmaand in het Maasgebied moet zijn ervaren: in details, van dag tot dag, in al zijn verschijningsvormen van verwarring, onzekerheid, speculatie, ongefundeerd vertrouwen, overspannen reactie, paniek, gerucht, zelfbedrog en tegenstrijdigheden.

De krant van 14 december 1780 brengt een eerste, op het oog weinig verontrustend teken dat de storm op losbarsten stond. Het was het bericht dat de britse ambassadeur, ridder Yorke, een onderhoud had gehad met de voorzitter van de

Staten-Generaal, dat was het hoogste regeringsorgaan van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het nieuws van 16 december 1780 ziet er somberder uit. In een diplomatieke nota dreigt ambassadeur Yorke: als de Republiek de stad Amsterdam niet straft voor het sluiten van een verdrag in 1778 met de tegen de engelse koning rebellerende Amerikanen, dan zal de koning zelf zijn genoegdoening weten te vinden. Dat is een ultimatum.

Op zaterdag 23 december 1780 (de oorlog is dan al een feit, maar in Den Haag is dat niet bekend) reageren de Staten-Generaal op de nota met de zaak om advies door te geven aan het Hof van Holland, een gerechtshof. De griffier van de Staten-Generaal moet dit de engelse ambassadeur mededelen door overhandiging van een op schrift gesteld stuk, maar ridder Yorke weigert dat aan te nemen en stuurt onverwijld een koerier naar Londen. Zelf verlaat Yorke Den Haag op eerste kerstdag, in alle vroegte, om zeven uur in de ochtend. Toen dit bericht in de krant stond wisten, zeker in een stad als Rotterdam, de meeste mensen al van de staat van oorlog tussen de Republiek en het Verenigd Koninkrijk (krant van 26 december 1780).

Particuliere handelsbrieven uit Engeland, geschreven op 19 december, lieten toen al weten dat er aan kaaprederijen vergunningen werden gegeven om op nederlandse schepen te jagen, zogeheten brieven van marque en represaille; verzekeringsorders van Nederlanders aan engelse kantoren konden niet meer in behandeling worden genomen. Een rechtszaak over een nederlands schip dat contrabande zou hebben vervoerd, wordt in verband met de oorlog opgeschort. Bericht wordt dat de nederlandse ambassadeur, graaf Van Welderen, al uit Londen is vertrokken. Naderhand blijkt dit onjuist te zijn (26 december 1780).

Brieven uit Oostende van 24 december 1780 melden dat de engelse kapers reeds hollandse schepen hebben opgebracht naar Ramsgate en Margate. Daarentegen deelt een in Rotterdam aangekomen schipper mee op 21 december te Gravesend te zijn uitgeklaard en samen met twintig andere nederlandse schepen ongemoeid te zijn uitgevaren. Zoals steeds bij het uitbreken van oorlogen is ook hier de situatie verre van overzichtelijk. Inmiddels is wel duidelijk geworden dat er al op 16 december 1780 een koerier uit Londen naar Den Haag op weg was gegaan die ambassadeur Yorke moest terugroepen. Het besluit van 23 december van de Staten-Generaal om terzake van het straffen van Amsterdam nog geen beslissing te nemen, heeft dan ook, zo concludeert de

krant, geen invloed gehad op de oorlogsverklaring. Het dringt tot de mensen door dat de toetreding van de Republiek tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit de druppel was die voor Engeland de emmer deed overlopen (28 december 1780).

De laatste krant van 1780 brengt weinig nieuws. Op 29 december krijgen de Staten-Generaal de ontwerp-oorlogsbegroting voor 1781 aangeboden, dat is een al weken zo geen maanden oud stuk dat in niets op de recente toestand betrekking heeft. De vertegenwoordiger van de Republiek in Duinkerken en Oostende waarschuwt zoveel als hij kan nederlandse schepen dat er oorlog is. Op 27 december steekt vanuit Hellevoetsluis de engelse postboot naar Harwich in zee. Die wordt niet lastig gevallen: de particuliere verbindingen tussen de oorlogvoerende landen bleven intact in de achttiende eeuw. Overigens neemt het drijfwijs op de Maas toe (30 december 1780).

De nieuwjaarskrant van 1781 is een bizar geval: het grootste deel van de voorpagina geeft de letterlijke tekst van de engelse óorlogsverklaring weer. Het document schetst uitvoerig de engelse visie op het hoe en waarom. Gesteld wordt dat de Republiek het Verenigd Koninkrijk te hulp had moeten komen tegen Frankrijk en Spanje op grond van artikel 5 van het brits-nederlandse bondgenootschapsverdrag van 1678. De neutraliteit zoals de Republiek die nu interpreteert is een schending van dit verdrag: zij resulteert in bevoorrading van de Fransen met militaire goederen en is daardoor direct tegen Engeland gericht. De amerikaanse „zeerover” Paul Jones kon rustig weken bij Texel blijven liggen. Op Sint-Eustatius worden de amerikaanse rebellen uiterst welwillend tegemoet getreden en geholpen. Uitvoerig wordt geciteerd uit de amsterdams-amerikaanse overeenkomst van september 1780. De Republiek weigert de schuldigen te straffen: dat zijn de regenten van Amsterdam die in strijd met de belangen van zowel het Verenigd Koninkrijk als de Republiek der Verenigde Nederlanden met Frankrijk zijn gaan samenspannen. Dan volgt de tekst van de publikatie van de engelse koning over de regeling van de kaapvaart tegen de Nederlanders (2 januari 1781).

Op 21 december 1780, zo blijkt nu, heeft Engeland de nederlandse schepen die bij het uitbreken van de oorlog in britse havens lagen, vrije aftocht in het vooruitzicht gesteld, mits de Republiek dezelfde lijn zou volgen met betrekking tot engelse schepen (2 januari 1780).

Op oudejaarsavond 1780 breekt er brand uit in de engelse kerk

in Den Haag: gelukkig niet als gevolg van een wandaad van een vertoornde Nederlander, maar door het onvoldoende doven van kolen. Uitvoerige aandacht wordt besteed aan wat de stadhouder de Staten-Generaal te zeggen heeft over leger en vloot. Al in 1780 was gevraagd om 50 tot 60 oorlogsschepen te bouwen en ook om de landmacht met tussen de 50.000 en 60.000 man uit te breiden. Toegegeven wordt dat de marine veel te zwak is om thans de koopvaart, de slagader van de vaderlandse welvaart, tegen de Engelsen te beschermen. Er wordt aangedrongen op eindelijk eens handelen om nu de oorlog een feit is de verwaarloosde defensie op peil te krijgen (2 januari 1781).

4 januari 1781 brengt het nieuws dat de britse regering in verband met de oorlog de verkoop van engelse aandelen die eigendom van Nederlanders zijn, gaat verbieden: wel zullen dividenden en rente de eigenaars op normale wijze worden uitbetaald. Op tweede kerstdag zijn er 200 kaapvergunningen tegen de Nederlanders uitgegeven. Op de Thames worden op dat moment 44 schepen uit de Republiek vastgehouden. Uit Parijs wordt op datzelfde moment bericht dat Frankrijk bang is dat de britse marine en kapers de Hollanders het komende half jaar zwaar zullen treffen (4 januari 1781).

Een voor de Republiek vervelend incident heeft zich afgespeeld op het strand bij Harwich kort na het uitbreken van de oorlog, zo blijkt nu. De bode die namens de nederlandse ambassadeur het bericht van de oorlog onverwijld naar Den Haag moest brengen, klampte, zeer nerveus en verward, in slecht engels, allerlei schippers aan om hem onmiddellijk naar het vasteland te brengen. Hij had veel geld bij zich en bood voor zijn vertrek uit het land dat hem kennelijk heet onder de voeten was, onwaarschijnlijk hoge bedragen. Duidelijk meende men toen in hem de valsemunter te herkennen waarvan opsporing werd verzocht: onze bode beantwoordde aan het signalement. Hij werd gearresteerd. Pas op 27 december werd het misverstand ontdekt. Ambassadeur Van Welderen is woedend en eist zijn knecht onmiddellijk in vrijheid te stellen. De Engelsen zeggen dat hun niets te verwijten valt en dat zij niet aansprakelijk zijn voor schade die de Republiek heeft geleden door het oponthoud van een in de gegeven omstandigheden hoogst belangrijke diplomatieke functionaris (4 januari 1781).

Heel wat nieuws van 4 januari 1781 betreft het opbrengen en vasthouden van nederlandse schepen, waaronder de Morgenstar uit Maassluis, die op 21 december 1780 was uitgevaren om prikken — aasvis voor de beugvisserij — te halen. Drie nederlandse oorlogsschepen zijn de grote engelse

vloot op zijn thuisreis gepasseerd zonder dat er iets gebeurde: niemand wist nog van de oorlog af! Een Oost-indiëvaarder is minder gelukkig dan de marineëenheid: het schip doet argeloos Dover aan en wordt dan in beslag genomen (4 januari 1781).

De oorlog kende al heel gauw, wanneer dat een der partijen goed uitkwam, economische uitzonderingen: Nederlanders mogen de eerste vier maanden van 1781 met hun schepen ongehinderd uitvoerproducten van de westindische eilanden Grenada, Saint-Vincent en Dominica naar neutrale havens transporteren (9 januari 1781).

De nederlandse ambassadeur zegt bij zijn afscheidsbezoek aan de engelse koning dat hij gedurende zijn lange verblijf in Engeland aan dat land gehecht is geraakt. Maar hij voegt daar aan toe dat voor Engeland de Republiek de gevaarlijkste van alle vijanden is. We mogen aannemen dat hij wel beter wist: misschien is de snoevende en van weinig zin voor de werkelijkheid getuigende opmerking het resultaat van niet in bedwang gehouden emoties. Of een opwelling van chauvinistische overspanning. Het bericht van 's ambassadeurs fierheid staat, o ironie, pal onder het nieuws van de nederlaag van het oorlogsschip de Prinses Karolina tegen de britse Bellona, en ook direct naast het verslag van het op het scheveningse strand jagen door engelse kapers van de vlaardingse hoeker van reder K. Hoogendijk en stuurman Jan Maartense op 7 januari 1780 (9 januari 1781).

De britse regering zegt, ter aanmoediging en bij wijze van premie de hele netto opbrengst van de wettig gekaapte nederlandse schepen toe aan degenen die ze hebben veroverd. Op 8 januari wordt van Texel bericht dat daar tussen de 30 en 36 maassluisse hoekers zijn binnengelopen (11 januari 1781).

Uit Den Haag komt een uitvoerig verslag van de ontsnapping van drie scheveningse matrozen uit Engeland in een klein bootje met vier riemen waarvan er één als roer werd gebruikt, en met de hemden van de zeelieden als geïmproviseerd zeil. Luid wordt de moed van deze ware hollandse zeebonken geprezen, ze worden overladen met geld en geschenken. Hun optreden doet het vaderlandse zelfrespect goed. Algemeen vraagt men zich af wat het te betekenen kan hebben dat de kapiteins van de naar Engeland opgebrachte nederlandse schepen aan boord blijven en dat de schepen worden verzegeld. In Den Haag circuleert het verhaal dat er een koerier uit Rusland is aangekomen met de verklaring dat

Rusland tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit is toegetreden. Brieven uit Engeland die gedateerd zijn op 2 januari 1781, geven een uitvoerige opsomming van schepen die door de Engelsen zijn buitgemaakt (11 januari 1781).

Via Vlaardingen komt nieuws binnen over het nemen van koopvaardijsschepen even benoorden Texel. De drie uit Engeland ontkomen scheveningse matrozen tonen in Den Haag onder zonder twijfel enorme publieke belangstelling het vaartuigje waarmee ze de Noordzee zijn overgestoken. Gedetailleerd wordt beschreven hoe de Prinses Karolina het in het gevecht heeft moeten afleggen tegen de Bellona. En eindelijk — het is bijna half januari! — komen de op grond van een verouderde organisatie traag en inefficiënt werkende Staten-Generaal tot het besluit om kaapbrieven tegen de Engelsen uit te geven (13 januari 1781).

Om de animo voor dienst nemen bij de marine te vergroten en om de moed er in te houden maken de Staten-Generaal bekend welke bedragen er zullen worden uitbetaald aan marinemensen bij verwondingen die zij in zeegevechten oplopen: 1.500 gulden voor het verlies van beide ogen, 350 gulden voor één oog, 1.500 gulden voor het verlies van beide armen, 450 voor de rechterarm en 350 voor de linker, 750 gulden voor het verlies van beide benen en 350 voor één been, dit om maar eens wat te noemen van wat de zeemacht mannen te bieden had. Op 12 januari wordt de nederlandse regeling voor de kaapvaart bekend gemaakt: onder meer wordt bepaald dat wie een brits oorlogs- of kaperschip buit maakt als bijzondere premie zal ontvangen 150 gulden per bemanningslid en ook nog eens hetzelfde bedrag voor elk pond vuurkracht per laag of salvo van het veroverde schip. De bankiers Jaques Bergson en Compagnie in Den Haag roepen ter verdediging van het dierbare vaderland op tot deelneming in een op te richten kaaprederij tegen Engeland (18 januari 1781).

Op 11 januari 1781 keert Jacob van der Windt met De Roode Roos behouden terug. Van de vlaardingse vissersvloot moeten nu volgens één bericht nog 9 en volgens een andere mededeling nog 10 á 12 schepen terugkeren (18 januari 1781).

Volgens buitenlandse kranten wordt in Den Haag met ongeduld gewacht op de koerier van de tsarina met de verklaring van Rusland's aansluiting bij het Verbond van Gewapende Neutraliteit. En dan krijgen we vanuit diezelfde buitenlandse kranten een vaderlandse goed-nieuwsshow, waarin de Nederlanders worden vergeleken met hun turf: die

komt langzaam in brand, maar eenmaal goed aan geeft hij grote en gestadige warmte af. Verder heet het dat Engeland nog niet gelukkig is als de Republiek de tijd krijgt zijn vloot op sterkte te brengen. Dan volgt een beoordeling van de hollandsche zeelieden: rustig, hoofd koel, heel wat anders dan die opgewonden driftkickers van sommige andere landen, welke wordt niet verteld. En tot besluit dit: Holland zal Engeland wel leren dat het op zee niet alleen de dienst uitmaakt. De realiteitszin ontbrak nogal eens die eerste oorlogsmaand (18 januari 1781).

„ Oorlogschip, doch dat *de Ijis* het Hollandsch Schip heette moe-
 „ ten verlaten, hebbende *de Ijis* zeven dooden.

In eene der Buitenlandsche Nieuwspapieren, leest men het
 volgend Arttykel:

„ Men verwacht in den Haag met ongeduld naar den Courier
 „ van Petersburg, die de teekening van de gewapende Neutra-
 „ liteit moet medebrengen; midlerwyl heeft men aldaar een
 „ expresse ontfangen, met tyding, dat het Hof van Rusland,
 „ op het berigt, dat de Staten Generaal tot die Conföderatie
 „ waren toegetreden, terstond bevel aan de Commandanten
 „ van deszells Esquaders had gezonden, om de Koopvaardy-
 „ schepen van de Republyk tegen de Engelsche Schepen te be-
 „ scèrmen. — By deze gelegenheit herinperd men zich de
 „ vergelyking wel eer gemaakt tusfschen het karakter van de
 „ *Hollandsche Nutis* en de *Hollandsche Turf*, die men eerst
 „ moeite heeft om vuur te doen vatten, doch die vervolgens
 „ aan brand geraakt zynde, groote hitte geeft en gestadig
 „ doorbrand tot het einde toe. — Het is buiten twyffel uit de
 „ kundigheid van dat Nationaal karakter, dat de Graaf van
 „ Welderen het Engelsch Ministry gewaarschuwwd heeft, dat
 „ zyne Republyk van alle de vyanden, welke Groot-Brittanje
 „ zich op den hals gehaald heeft, mooglyk de gedugtste zal
 „ wezen. — Zeker is het ondertusfschen, dat indien ongeluk-
 „ kig de Oorlog tusfschen Engeland en Holland zoo lang mogt
 „ duren, dat de Hollanders tyd hebben om warm te worden,
 „ de Engelschen zich ligtelyk zouden kunnen beklagen over de
 „ ligtvaardigheid met welke zy dezelve behandeld heb-
 „ ben. Even goede Zeelieden zynde als de Engelschen, wan-
 „ neer zy geoeffend zyn, onbekwaam om zich door zwaarighe-
 „ den te laten verzetten of door tegenspoeden te laten af-
 „ schrikken, opletten om van hunne voordeelen gebruik te
 „ maken, vol van die bedaarde kloekmoedigheid uit een ryp
 „ beraad ontstaande, welke veel meer te vreezen is dan die
 „ opstuivende en vervoerde drift welke het karakter van som-
 „ mige andere Natien uitmaakt, zullen de Hollanders aan hunne
 „ nieuwe vyanden leeren, dat hun geen uitsluitend recht ter
 „ Zee toekomt, of ten minsten zullen zy in staat wezen om
 „ den Engelschen dat gedeelte daar van te betwisten, het welk
 „ Holland billyker wyze behoord.

Dewyl ONS LIEVE VADERLAND niet langer het dierbaar
 genot van eene ruim dertigjarigen heillame Vreden staat te genie-

Op 27 januari 1781 begint De Rotterdamsche Courant een speciale rubriek met uit engelse kranten overgenomen berichten en commentaren. Wie daar behoefte aan had kon troost putten uit het verhaal dat de opgebrachte nederlandse schepen veelal in Engeland waren verzekerd, met als gevolg dat de engelse verzekeraars van gekaapte nederlandse schepen zelf de boot in gingen. De enigen die van de kaperoorlog echt zouden profiteren zijn de kapers zelf, een stel avonturiers die hun snel verdiende geld er even snel weer doorjagen met drank, vrouwen enzovoort. De schepen die de Nederlanders op de Engelsen veroveren, zijn doorgaans ook in Engeland verzekerd, zodat in dat geval de klappen dubbel in Engeland vallen. Oorlog ontwricht inderdaad alles. Intussen duidt onze speciale rubriek erop dat de mensen op de nieuwe situatie ingespeeld begonnen te raken (27 januari 1781).

DE ACTUALITEIT IN BEELD.

Op een heel andere manier dan kranten lichtten prenten de mensen van 1780 over de politiek en de oorlog in. De krant gaf droog en zakelijk het nieuws weer, prenten waren opinie-makers, zoals nu hoofdartikelen of actualiteitenprogramma's van de tv dat zijn.

Kranten gaven klakkeloos de binnengekomen berichten door, prenten zeiden op een directe wijze wat de burgers dachten en voelden. Met alle partijdigheid, gebrek aan inzicht, geveinsde zelfverzekerdheid, wishful thinking, zelfrechtvaardiging, leedvermaak en spotlust van dien. Prenten waren een graadmeter van de politieke emoties van de dag. Nu missen de politieke tekeningen van twee eeuwen terug de snelle raakheid en vereenvoudiging tot het hoogst noodzakelijke die de goeie spotprent van onze tijd kenmerken. Veel prenten van rond 1780 geven een overvloed aan symbolische details die voor wie niet precies van de hoed en de rand weet nogal moeilijk wegstijgen en die daarom dan ook van uitvoerige commentaren waren voorzien. Toch zijn het voor wie ze met aandacht en geduld wil bekijken meesterwerkjes van satire. Helaas komen ze, zoals we ze hier moesten afbeelden, veel te klein over. Mee daarom ontkomen we er niet aan ze hier ook zelf nog eens in eigentijds nederlands te becommentariëren: we beseffen dat zoiets nogal lijkt op het melige uitleggen van moppen, maar dat kan niet anders.

Op twee Oranjegezinde prenten — vol met personages die de betrokkenen, naties of groepen symboliseerden en daarom nogal wat toelichting meekregen — wordt uit de doeken gedaan hoe de Republiek uit de franse invloedssfeer blijft

EXPLICATION de l'Estampe & de ce que chaque Personnage est supposé dire; Servant de Suite à la Lettre de CATO-BATAVUS.

Dans le tableau sur voû, s'en voit une indication du Port de Brest, & de l'arrivée des Vaisseaux Hollandois chargés de Moutons Neufz; & de l'autre une indication du Port de Potemmoeth, & de la Courte Hollandoise chargée par la Comtesse Fielding.

(1.) Quelques Négocians connus, & connus, avec véhémence; Ruffians! Sans-façon! CONFOI L'ILLI-MITE! — Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

(2.) Un Vieillard remuante de deux ans Négocians le Lion Belgique, & celui qui le parle, & le Violence; l'un d'eux dit: Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

(3.) Un Vieillard remuante de deux ans Négocians le Lion Belgique, & celui qui le parle, & le Violence; l'un d'eux dit: Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

Alle autres Ordres. — Si les Hollandois, plus casti que mes lions Espagnols, ne furent pas seulement la mal-ade, même que leurs Ombres fut malade.

(4.) Un Vieillard remuante de deux ans Négocians le Lion Belgique, & celui qui le parle, & le Violence; l'un d'eux dit: Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

(5.) Un Vieillard remuante de deux ans Négocians le Lion Belgique, & celui qui le parle, & le Violence; l'un d'eux dit: Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

(6.) Un Vieillard remuante de deux ans Négocians le Lion Belgique, & celui qui le parle, & le Violence; l'un d'eux dit: Mais l'un d'eux se remuante, dit à l'autre: Ne me remue en attendant qu'il soit de grand point; mais il se remuante; bon de se garder pour mieux se servir; quelques-uns d'entre eux se font entre eux deux moines, & qu'un d'eux avec l'acheteur remuante insinuation le plus grand de son Confiance, & montre ses Pauffines sans deux Indes en danger.

Hollandse politieke prent 1780

waarin trouweleze amsterdamse kooplui het land bijna hadden gebracht, met alle ellende die daar bij komt, zoals de terugkeer van de roomse kerk in de protestantse natie. Toetreding tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit was dé oplossing, aldus de samenstellers van de twee woord- en beeldpamfletten (3).

Op een wat hardere, meer echte spotprent, braakt koning George III van Engeland (in doodsnood bij het horen van de toetreding van de Republiek tot het Verbond van Gewapende Neutraliteit) in een hem door een Hollander voorgehouden pispot een voor de Republiek nadelige scheepvaartwet uit. Een dokter probeert de arme koning een klisma te geven, wat een Amerikaan tracht te verhinderen. Het lichamelijk lijden met daarbovenop nog de gefantaseerde geestelijke afgang door het te kijk staan, de kots- en poepmoppensfeer, dat alles was duidelijk een hoogtepunt van achttiende-eeuwse humor (4).

Het pesten van de engelse dog door een Holander en zijn politieke vrienden toont dat John Bull in 1780 al wijd en zijd bekend was als internationaal symbool. En onze landgenoot draagt hier reeds de wijde knickerbocker of volendammer vissersbroek die in buitenlandse ogen de Nederlander personifieerde zoals later de klompen dat gingen doen (5).

LOON NA WERK 1780
 Het Verhaal van Engels Dapper, gekent aan een Gouden Onzijdige Haal, die den Hollandster alweer eens voor hem in 't leen geboden zyde, hi hem een Kruis op 'te slaakt, dan siet wordt
 door 'n Kruisdrager die 'n aast' Hoopst zal ved'n lykewend' Verdracht met 'n een Dreyen Kruis' Bekomend' die aan Fraumen' een' Kind' of' vanden' udrageant, die hollenster hem
 opdrukt 'n Straken die 'n Loo' Spaant' Met 'n Koning' den' Kruis' Dreyen' Straken' en 'n Amerskaan' die 'n aamvord'gt 'n een' Amerskaan' pluy' boppe' hem' zyn' broede' Klyf' 'n' Loo' die
 In 't Verre' die' met 'n' de' Konings' die' zee' Verre' die' gysell' door 'n' J' poul' Jemel' - 1780 -

John Bull gepest

Iemand in zijn hemd zetten, zoals hier Engeland, was in 1780 een veel erger vernedering dan het in 1981 nog een heel klein beetje is blijkens het nog steeds bestaan van de uitdrukking (6).

Tot zover goed nieuws voor de Verenigde Nederlanden. Het echte verloop van politiek en oorlog was echter anders dan de nederlandse prenten suggereerden. Vandaar dat elke niet al te negatief uitgevallen gebeurtenis tot een soort overwinning werd opgeklopt: bij voorbeeld het sneuvelen van zeeheld schout-bij-nacht Krul die het bij Sint-Eustatius met zijn schip moest opnemen tegen een drievoudige engelse overmacht (7).

Toen 1781 aanbrak was het oorlog. Uit gedrukte nieuwjaarswensen blijkt dat nog niet: toen de oorlog uitbrak was de tekst al bij de drukker.

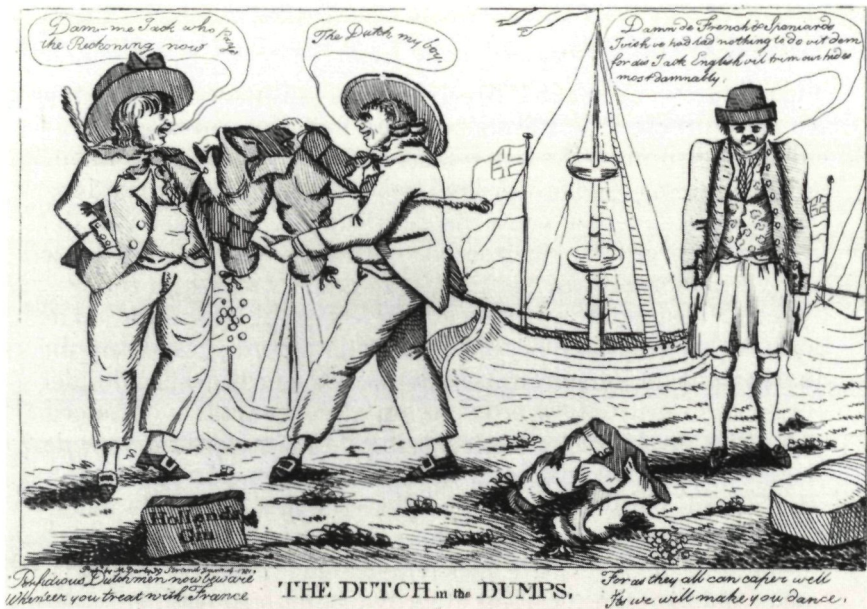
Gezicht der Mannmoedige Verdediging Van Het Corby-schip M.S. DeS tegen 3 Engelsche Oorlogschepen door den Schout by Nacht Willelm Krul Op den 4 Februaary 1781

zeegevecht van Schout-bij-nacht Krul

Nieuwjaarswensen uit 1781 als van de vuilnisophalers van Amsterdam en de lantarenopstekers van Hoorn waren ellenlange rijmtoestanden waarmee nederige lieden op hoop van fooi de meer gesitueerden stroop om de mond smeerden: rudimentair leven ze voort als de nieuwjaarskaartjes van de krantenbezorger. De overteerbare prullen van 1781 zijn echter zeer verhelderend wat het modieuze denken van hun tijd betreft. Het amsterdamse epistel is één en al toespeling op de politieke situatie en de edele doch volledig onbegrepen rol die daarin door de amsterdamse kooplieden wordt gespeeld („der burgervad'ren trouw wierd schaamteloos beklad!”): dat sloeg natuurlijk op de roep om vervolging van Amsterdam voor de vrijage met de Verenigde Staten van Amerika. In de kleine stad Hoorn, ver weg in het Noorderkwartier, horen we niets van dit soort dingen: aldaar werd de grootste opwinding veroorzaakt door droogte, bliksemstralen, veeziekte (die inderdaad ernstig kon zijn), noordwesterstorm, een „sterk schitt'rend noorderligt” en dat soort zaken (8). De bede dat er maar geen oorlog mocht komen kán op werkelijke verontrusting duiden, maar het is waarschijnlijker dat het hier gaat om bladvullend gebeuzel. Jammer genoeg zijn er geen vlaardingse nieuwjaarswensen van 1781 bekend.

IJzersterk zijn de engelse spotprenten op de Hollanders. Een zeer gefopt ogende hark van een Nederlander, in schril contrast met twee welgedane vrolijke engelse jongens die hem

zijn broek hebben uitgetrokken — een broek waaruit een stroom van harde guldens op de grond rinkeldekinkelt — verzucht in zijn barbaarse continentale accent: „Damn de French and Spaniards, I vish ve had nothing to do vit dem” (die vuile rotfransen en -spanjaarden, hoe hebben we d'r aan kunnen beginnen). De jeneverfles was naar britse opvatting net zo'n onafscheidelijke metgezel van de Hollander als de zak patat dat in onze ogen van de Belg is. Het mallotige burgermanshoedje van onze landgenoot is veelzeggend wat de visie van buitenlanders op Holland betreft. Nog even de knickerbocker met zijn zakken vol zilvergeld. De kleine Republiek met zijn schijnbare monopoliepositie op het gebied van de Europese vrachtaart in de zeventiende eeuw, was inderdaad steenrijk geworden. Dat heeft zozeer tot de verbeelding gesproken en ook in zo hevige mate de internationale jaloezie opgewekt, dat de Nederlander nog steeds wordt gezien en afgebeeld als een gierige, geldgeile, kleingeestige kruidenier (9).

Holland in de nesten

„I'll do anything for money” (voor géld doe ik alles) zegt op een prent een klein hollands baasje met zijn slappe hoed en zijn vulgaire stinkpijp, wanneer hij Spanje, de Verenigde Staten en Frankrijk te hulp komt („mijnheer, assist or we are ruined”: mijnheer, help of we zijn verloren”). Maar 't mag niet baten in engelse ogen: Britannia, het schild met het Sint-Joriskruis en het zwaard der gerechtigheid dragend, legt meer gewicht in de weegschaal van de macht dan haar

belagers: „No one injures me with impunity”, niemand zal mij straffeloos beledigen (10).

de macht gewogen

Zelfs in Rotterdam, altijd zozeer op Engeland ingesteld en voor dat land de poort voor Europa, laaiden in februari 1781 de antiengelse emoties hoog op. Blijkens een tekening van een politieke manifestatie waarbij een engelse vlag over de straat werd gesleept, met paardevijgen bewerkt en door toesnellende dienstmeiden met potten pis overgoten. Een hollandse hond doet aan de vlagvertoning mee door poot-omhoog een brits been te bespuiten. Overigens zien we op deze fraaie tekening heel duidelijk dat de rel een zaak was van wat toen het gepeupel heette en dat de heren kooplieden aan de Boompjes, Hollanders zo goed als Engelsen, rustig op straat met elkaar de toestand opnamen: er werden geen buitenlanders gemolesteerd of geïnterneerd (11).

JACOB VAN DER WINDT'S OORLOGSOPDRACHT

Voor Vlaardingingen en ook voor Maassluis werd kerstmis 1780 een verschrikking. Zondagavond 24 december kregen de vlaardingse vissersbestuurders van een groot handelskantoor in Rotterdam bericht dat blijkens zojuist uit Engeland

aangekomen brieven dit land de Republiek de oorlog had verklaard. Er werden al vergunningen om nederlandse schepen te kapen afgegeven. Op 25 december 1780 kregen twee Maassluizers in Den Haag van de raadpensionaris van Holland het bericht bevestigd. Dat terwijl de vissersvloten van Vlaardingen en Maassluis bij Doggersbank op kabeljauw visten, zich van niets bewust: 81 vlaardingse, 65 maassluisse en 2 zwartewaalse hoekers, een weerloze prooi voor de Engelsen. Die moesten onmiddellijk gewaarschuwd worden om nederlandse havens binnen te lopen (12).

Toen het bericht van de oorlog Vlaardingen bereikte reageerden de visserijbestuurders resoluut. Besloten werd twee hoekers uit te sturen om de schepen te waarschuwen, één uit Vlaardingen en één uit Maassluis (13). Vanuit de dichtgevroren havens kon dat onmogelijk. Maar toevallig was stuurman Jacob van der Windt met De Roode Roos van de vlaardingse rederij Assendelft de Coningh juist teruggekeerd van een reis. De hoeker lag bij Den Briel en kon als het moest vrijwel direct weer zee kiezen. De visserijbestuurders charterden Jacob van der Windt om de hoekervloot bij Doggersbank aan te zeggen onmiddellijk naar huis terug te keren. Van der Windt's bemanning was niet bereid met de stuurman mee te gaan op zo'n gevaarlijke reis die met gevangenschap kon eindigen. Via de stadsomroeper werden toen vrijwilligers gevraagd: die werd de ongewoon hoge beloning van 25 gulden handgeld in het vooruitzicht gesteld en nog eens eenzelfde bedrag bij terugkomst. Op die voorwaarden kreeg Van der Windt zijn scheepsvolk bijeen. De bemanning ging per wagen naar Den Briel en stak op 29 december 1780 in zee. De vlaardingse reders benaderden, in nauw overleg met die van Maassluis, in Den Haag de hoogste regeringsfunctionarissen die ze te pakken konden krijgen om er in godsnaam het hunne aan te doen dat de schepen behouden zouden terugkeren (14).

Wanneer we ons de kaart voor ogen denken kunnen we veronderstellenderwijs — de scheepsjournalen zijn er niet meer — de bewegingen van de ruim 150 bij de waarschuwingsoperatie betrokken schepen volgen. Jacob van der Windt zeilde van Den Briel naar de oostkant van de Doggersbank. Hij trof daar, iets wat zelden scheen voor te komen, zo'n veertig hoekers zeer dicht op elkaar gegroepeerd aan. Deze schepen waarschuwden voor en tijdens hun thuisreis weer andere hoekers. De Roode Roos van Van der Windt trok al zoekend en waarschuwend koers engelse kust noordelijk om Doggersbank heen en zeilde na volbrachte taak naar Vlaardingen. De gewaarschuwde hoekers gingen, als het

ware elkaar convooierend door in groepen te varen, linea recta naar de veilige Maas toe of ze slopen langs de kust als dat de reis niet te veel verlengde: het was kiezen en wegen van risico's. Een ander gedeelte van de schepen bereikte de thuishavens via de Zuiderzee en de hollandse binnenwateren. Vier scheveningse bommen hadden in formaties van twee via de oost- en de westkant om Doggersbank heen moeten kruisen om de Vlaardingers en Maassluizers te waarschuwen. Zij volgden echter om welke reden ook — weer en wind? lafheid? — de nederlandse kust tot Ameland toe, keerden daar en zeilden tussen Vlieland en Terschelling door de Waddenzee op, waar ze een tijdje bleven liggen alvorens naar Scheveningen koers te zetten.

Overigens had Jacob van der Windt hetzelfde soort geluk als de krijgsman nodig heeft om te overwinnen: in elke oorlog spelen toevalligheden een grote rol. Toen Van der Windt naar Doggersbank zeilde liet een kaper hem op grond van een misverstand ongemoeid: „Daar gaat er één, maar die zeilt noordop, waarom ik denk dat hij genomen is, anders zoude hij naar huis zeilen, dus zal ik daar niet naar omzien, anders was hij mijn prijs”, aldus de engelse kaperkapitein die was uitgevaren om hoekers te vangen (15).

Maar tot de terugkeer van de schepen wist niemand wat de toekomst verborgen hield. Op oudejaar 1780, de zoveelste dag van duisternis, na al een week van martelende angst over het lot van de mannen bij Doggersbank, preekte ds Lambertus de Beveren Esveld naar aanleiding van de Eerste brief van Johannes 2 vers 18: „Kinderkens, het is de laatste ure, ende gelijk gij gehoord hebt dat de Antichrist komt, zoo zijn ook nu vele Antichristen geworden, waaruit wij kenne dat het de laatste ure is” (16). Wat ds Esveld zo ongeveer gezegd heeft weten wij niet, maar vele, zo niet alle vlaardingers moet bij „de laatste ure” en de „Antichrist” de apocalyptische dreiging uit Engeland tenminste voor ogen hebben gestaan. En het diepe duister van de volle winter zal er het zijne toe hebben bijgedragen de stemming depressief te houden. Daar staat tegenover dat de lange winternachten de schepen precies de dekking boden die ze nodig hadden om aan de engelse kapers te ontkomen: in juni met zijn lange dagen zouden acties van kapers bepaald slechter voor Vlaardingen en Maassluis zijn afgelopen.

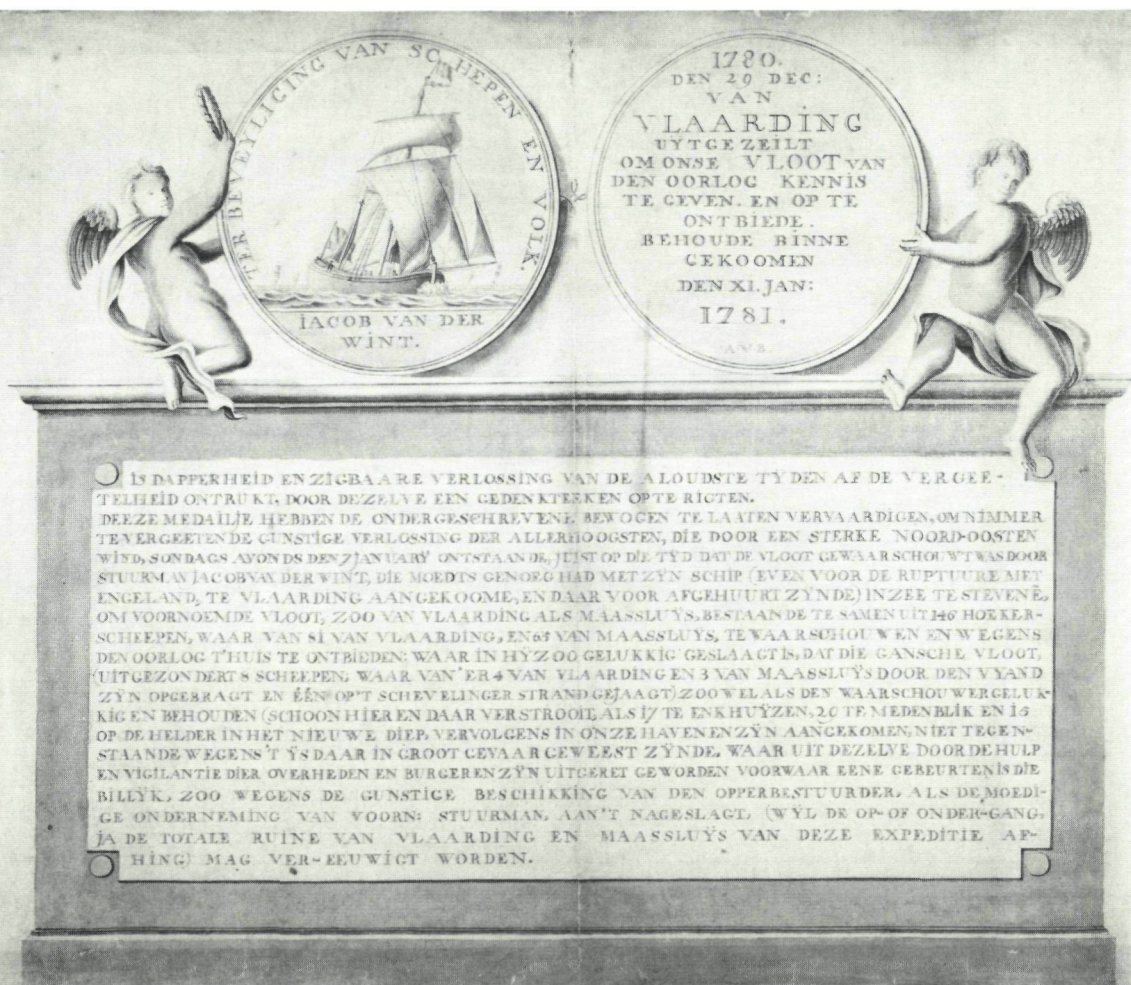
Wat moet het dan ook een ontroerend gezicht zijn geweest de hoekers behouden te zien terugkeren, achter elkaar, samen. Op 9 januari 1781 schrijft de rotterdamse havenrapporteur in Maassluis verbaasd: „Heeden koomen wel omtrent de vijftig vishoekers in de Maas binnezeylen. De wind oost” (17).

Jacob van der Windt's reis slaagde volledig in zijn opzet: zo goed als alle vlaardingse en maassluisse schepen werden bereikt, de 146 hoekers keerden op 8 na behouden terug. Vier vlaardingse hoekers vielen de engelsen in handen, een vijfde werd door kapers op het scheveningse strand gejaagd en ging aldus verloren. Drie maassluisse schepen werden een prooi van de engelsen. Jacob van der Windt zelf keerde op 11 of 12 januari 1781, dat is niet precies te zeggen, in Vlaardingen terug.

In Maassluis werd nogal wat kritiek op Van der Windt gehoord: hij had nog langer naar schepen moeten zoeken. Vlaardingen dulde dit negatieve oordeel niet: alleen aan Van der Windt was het te danken dat een ramp voorkomen was. Immers: van Maassluis was géén hoeker ter waarschuwing uitgevaren, terwijl de vier door Scheveningen uitgezonden bommen geen enkele hoeker wisten te waarschuwen.

De massale ontsnapping aan een oppermachtige vijand doet denken aan het zogeheten wonder van Duinkerken uit 1940, toen het britse expeditieleger in Frankrijk dank zij moedige zeelieden aan de Duitsers ontkwam. Het is nauwelijks voorstelbaar hoe groot de opluchting en de vreugde moeten zijn geweest toen de vlaardingse hoekervloot aan de engelsen was ontsnapt: bijna 1000 mannen! In 1781 werd het algemeen gezien als een werk en een zegen van God. Hem dank betuigen was dan ook een openbare zaak waaraan de gehele plaatselijke gemeenschap werd geacht deel te nemen. Op 31 maart 1781 besloot het stadsbestuur „dat op woensdag den vierden april dezes jaars 1781 (...) zal werden gehouden dank- en biduur”, waarbij iedereen werd „gelast alsdan alle handwerken en neeringen te doen stilstaan, mitsgaders te verbieden het tappen, kaatsen, balslaan en diergelijke exercitiën” (18). De preek in de dankdienst werd gehouden door ds Husly Viervant. Tekstwoord was psalm 124, waarin onder meer wordt gezegd: „Onze ziele is ontkomen als een vogel uit den strik des vogelvangens, de strik is gebroken en wij zijn ontkomen. Onze hulpe is in den naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft” (19). Viervant's preek verscheen in druk en was voor 8 stuivers te koop: de opbrengst ging naar het vissersarmenfonds. In een bijgevoegd gedicht werd ds Viervant voor zijn preek in vijf verzen geprezen door de plaatselijke poet Joannes Badon. Jacob van der Windt moest het met drie verzen doen. Ds Viervant prijst in zijn overigens uit literair oogpunt voortreffelijke kanselrede Jacob van der Windt een paar keer, maar draagt zijn preek als zodanig op aan de visserijbestuurders in plaats van aan de man die zijn vrijheid had ingezet. Zo tijden zo zeden.

Enkele vlaardingse notabelen kwamen onmiddellijk na de terugkeer van de schepen op het idee Jacob van der Windt te eren en zijn reddingsreis te gedenken door een penning te laten slaan, in goud en in zilver. De grootte van de oplaag is niet bekend. Ook weten we niet of op de penning winst werd gemaakt voor bedeling van vissers: dat is heel goed mogelijk. Eén van de bewaard gebleven penningen — die altijd in de familie Van der Windt kan zijn geweest maar even goed daar later in terecht gekomen — toont de sporen van slijtage door langdurig aan een ketting dragen. De eigenaar, de heer J. van der Windt uit Alkmaar, heeft er een paar jaar geleden een geborduurd draaglint voor gemaakt, waaraan de penning in zijn kamer hangt. Op deze wijze wordt een brokje verleden

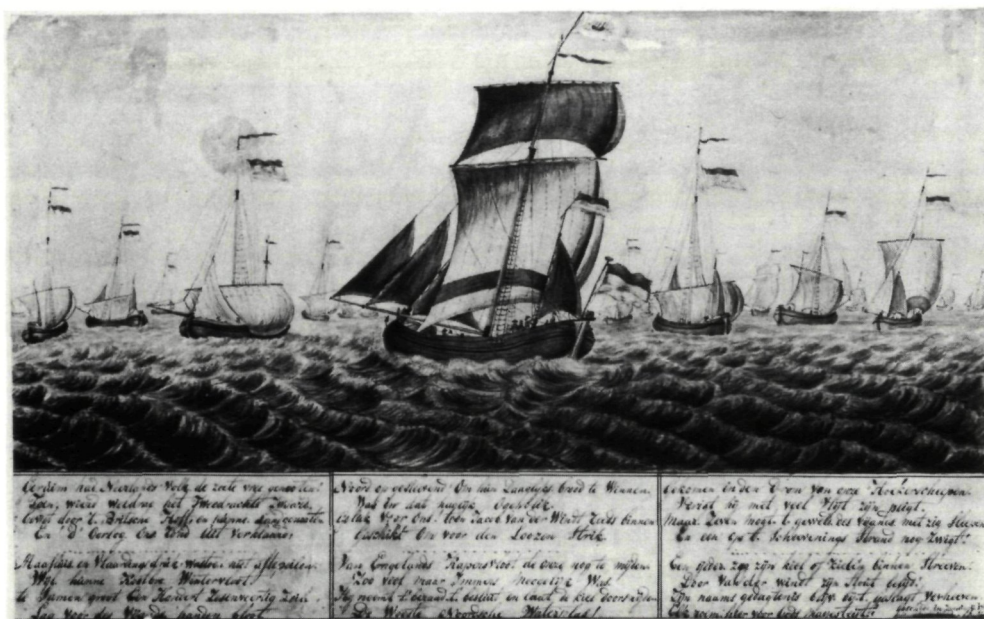

Tekening gedenkpenning Jacob van der Wind

tot vandaag toe gekoesterd. Of Jacob van der Windt zélf één of meer exemplaren van de penning heeft gekregen is onzeker. Volgens moderne opvatting ligt het voor de hand, maar 1781 was een andere tijd. Aan Vander Windt's reis werd bovendien, waarschijnlijk niet in maar na 1781, een glazen bokaal gewijd, waarin gegraveerd staat: „ter beveiliging van schepen en volk” — „Jacob van der Wint” — 1780 den 29 dec Vlaarding uitgezeilt om ons vloot van den oorlog kennis te geven of te ontbieden behoude binnengekomen den XI jan 1781” (20).

PUBLICITEIT

In Vlaardingen lieten de gebeurtenissen diepe indruk na. Nog in 1837 inspireerden ze een Vlaardinger die uit liefhebberij visserijtaferelen tekende, tot het maken van een aquarel, waarvan in 1915 Bot jr, waarschijnlijk Gerrit, een copie in olieverf maakte (21). Ook een anonieme Maassluizer legde de

Jacob van der Windt onder de vloot

bange herinnering van zijn stad vast in een tekening, waarop we zien hoe het schip van stuurman Jacob van Rossen wordt gekaapt (22); Jacob van Rossen verdween daarbij in engelse gevangenschap (23). Elk land, elke volksgemeenschap heeft zijn van geslacht op geslacht overgedragen collectieve herinnering aan schokkende episoden uit zijn geschiedenis. De vissersstad Vlaardingen ook.

Maassluisse hoeker door Engelsen gevangen

Iedere latere generatie vertelt het verhaal van Jacob van der Windt's wonderbare reddingsreis in eigen toonaard. In onze eeuw (vermoedelijk voor 1950, het moment is niet zeker) wordt in romantrant uit de doeken gedaan hoe Cornelia van den Berg, de vrouw van Jacob van der Windt, op de gebeurtenissen rond haar man reageerde (24). Maar daarbij komen we in de pure fantasie terecht. Nergens lezen we — en hoe goed zou dit in het beeld zijn uitgekomen — dat de Van der Windts in december 1780 of begin januari 1781 een zoon kregen, een ding dat zo goed als zeker is. Op zondag 24 december 1780 zou er in de Grote Kerk gepreekt zijn naar aanleiding van de tekst „Werp al uw bekommernissen op Hem” en dat klopt niet met de historische werkelijkheid. Het verhaal „De onrust van Cornelia van der Windt” is dan ook geen levensstory, vrouwenverhaal of een poging daartoe, maar een aanschouwelijke verhandeling aan de hand van een aansprekend voorbeeld over het heen en weer geslingerd worden tussen twijfel aan God en vertrouwen in Hem. Een stichtelijk, maar oertruttig geval. Er wordt gezegd dat „De onrust van Cornelia van der Windt” gepubliceerd is als scheurkalenderfeuilleton en dat is zeer waarschijnlijk, al zijn daarvan voorzover kon

worden nagegaan geen exemplaren bewaard gebleven. We moeten het doen met een vele jaren later getypte copie. Maar die copie duidt er wél op hoezeer Cornelia's verhaal onder veel Vlaardingers heeft geleefd.

Het op het strand jagen van de vlaardingse vishoeker bij Scheveningen op 7 januari 1781 is natuurlijk een vlaardingse aangelegenheid. Maar dat dit feit heet van de naald in een prént werd vereeuwigd, is meer een háágse zaak: in Scheveningen vielen engelse kanonskogels in het dorp en vanuit Den Haag liepen massa's mensen op het strand te hoop toen daar weer eens iets te beleven viel. De prent van het gebeuren kwam tegemoet aan de behoefte aan sensatie (25): in 1981 zouden we een populaire journalist een boekje hebben laten schrijven met suggestieve foto's en exclusieve interviews.

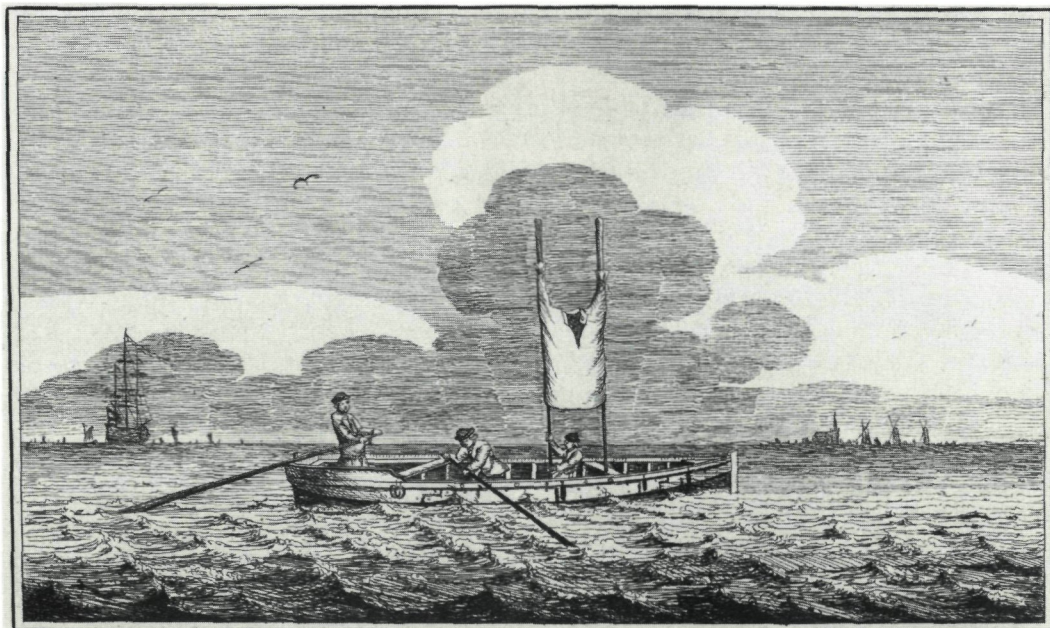
van het op Strand jaagen der Vlaardingse Visch-Hoeker over drie Engelfche-Kapers, by het Dorp Scheveningen op den 7 January 1781.

Vlaardingse hoeker op het scheveningse strand gejaagd

In Den Haag woonden in 1781 zeker honderden mensen die wat de prent voorstelt zelf hadden meebelevd. Ze wilden hem daarom hebben en waren bereid er voor te betalen. Een op het kleine en arme Vlaardingen gerichte commerciële productie als een actuele prent zou voor de uitgever waarschijnlijk een economische flop zijn geworden. Zo goed als zeker is dat dan

ook de reden dat Jacob van der Windt's waarschuwingsreis niet zijn neerslag in een achttiende-eeuwse variant van onze huidige strip heeft gevonden. Gevolg dáárvan is weer dat de waarlijk niet geringe geschiedenis van vele honderden vlaardingse en maassluisse vissers géén langdurige nationale bekendheid heeft gekregen.

Een bekendheid en publiciteit die een eigenlijk veel kleiner gebeuren weer wél kreeg. We bedoelen de ontsnapping van de drie scheveningse zeelui uit Engeland over een koude en winters onstuimige Noordzee, waarover de krant op 11 januari 1781 schreef. De jongens werden de helden van de dag en trokken ongekende publieke belangstelling. Economisch succes van een prent van hun reis vol ontberingen was bij voorbaat zeker. Die prent was dan ook snel gemaakt en draagt daar alle tekenen van (26): de statische en kneuterige afbeelding van de barre tocht — waarschijnlijk een spoedklus van een piepkleine meester — laat de beproeving van de mannen helemaal niet uit de verf komen: de zee lijkt wel een ondergelopen weiland bij stil en zonnig februariweer. Maar de gebeurtenis leefde lang in de herinnering voort. De bekende romantische zeeschilder J.C. Schotel wist de

H. R. v. Assen f.

AFBEELDINGE,

van het op de Noord-Zee omzwerfen, der drie Hollandsche Matroosen, welke, met een Vissers Pink van Scheveningen eens Expreste na Engeland zullende overbrongen, niet verre van Farmoruth, aangehouden zijnde, des Avonds de Nigt genomen hebben, met een Engelsche Boek lang 20. Reynl. Soeten, en voorzien van 6. pond Brood, 2. stoop Water en 4. Riemen, van welke ze een Mast en daar aar een Nembel tot een Zeil gemaakt hebbende, voorts met Roejen na 50 Uuren, gelukkig aangelând zijn te Scheveningen op den 8. Jannuarj 1781.

Scheveningers uit Engeland ontsnapt

dramatische reis van de drie zeelieden bepaald pakkender in beeld te brengen dan in 1781 was gedaan (27). Maar zoals al gezegd, Jacob van der Windt heeft met zijn daad Schotel nóóit gehaald: de publiciteit is ook hier niet een kwestie van het gewicht van de zaak, maar van de sterkte van de prikkeling die sensatie teweeg brengt en van de toevalligheid dat iets door velen wordt opgemerkt op de juiste plaats en het juiste moment.

RAMPJAAR 1781

1781 werd ondanks de terugkeer van de schepen voor Vlaardingen een rampjaar. De regering verbood de vissersvloot uit te varen, met alle sociaal-economische consequenties van dien. Dat vanaf 1782 visserij, handel en scheepvaart zich, ondanks het feit dat de oorlog tot 1784 doorsukkelden, normaliseerden, kon niemand in 1781 in Vlaardingen voorzien. Evenmin viel in 1781 te verwachten dat de economische verhoudingen van voor 1780 zich in grote trekken zouden voortzetten tot de franse tijd in 1795 toe. Voorlopig leken de zwartkijkers gelijk te krijgen. Hoe vertwijfeld de Vlaardingers — die net zo min aan de mogelijkheid van oorlog hadden gedacht als de gemiddelde Nederlander vóór 1940 — op de nieuwe situatie reageerden, moge blijken uit een brief van 28 juli 1781: „Lieve Willem. Wat bittere tijt beleeve wij. Hoe zal het met ons en ons land, ende collonië van ons gaan, hoe zal het met ons Vlaarding en Maassluys afloope. Onse negotie vervalt geheel, onse scheepe weg. Ons Vlaarding' en Maassluys' volk, geen bestaan hebbende, geen vingers of duim kunnende eeten, zal bij andere volke wijt en zijt verspreyt, en andere natie zulle leeren dat óns den hals zal toebinden. Want ons Vlaarding en Maassluys kome noit tot die stand (terug) zooals wij die hebben gekent. Vaart wel. Godt bewaart ons” (28). Angst dus voor het wegtrekken van hongerende vissers met hun gezinnen naar het buitenland en daarmee export van technische geheimen en know-how. Geen wonder dat het vlaardingse stadsbestuur en de reders alle mogelijkheden onderzochten om de vlucht van vissersvolk via extra bedelingen tegen te gaan. In een nota van 5 mei 1781 komen we als motivering voor sociale uitkeringen op groter schaal tegen: „Aan den eenen kant is niet te ontkennen de bedroefde toestand onzer zeelieden, en het gevaarlijk vooruitzicht dat zig voor de reederij opdoet, als zij door nood geperst zig op andere vaart, hoe ongaarn ook, begeeven, want dog, als ons zeevolk eens (eenmaal) verstrooit is, hoe verkrijgt men zoo ras zulke bekwame manschap terug?” (29).

Door de oorlog gedupeerde vissersgezinnen in Maassluis kregen een extra bedeling op 10 oktober 1781, de winter stond voor de deur. Onder de gevangenen in Engeland komen we stuurman Jacob van Rossen tegen, wiens hoeker we hiervoor zagen kapen: Van Rossen liet in Maassluis zijn vrouw met vijf kinderen achter (30). In Vlaardingen werden in 1781/2 331 vissers van hoekers uit hun steunfonds bedeed. De gezinsleden meegerekend komt dat neer op 1700 mensen, dat is meer dan een kwart van de bevolking (31).

Het zal in dit licht gezien niemand verbazen dat het vlaardingse stadsbestuur op 9 mei 1781 besloot „vermits de extra nadeelige tijdsomstandigheden voor deeze plaatse” de kermis in juni 1781 af te gelasten. Het besluit zou worden gepubliceerd in de haarlemse, leidse en rotterdamse kranten (32).

We weten dat in Vlaardingen de visserij zich vanaf 1782 geleidelijk herstelde. Voor een groot deel is dat de verdienste van stuurman Jacob van der Windt, die zo mogen we gerust stellen, de visservloot heeft weten te behouden voor betere tijden. Wanneer rond 1900 een liefhebber van de vlaardingse geschiedenis een opstel van zijn hand over het tijdvak 1780—1811 de titel „Vlaarding’s donkere jaren” meegeeft (33), toont dit duidelijk aan hoe groot de ontredde in 1780 en 1781 moet zijn geweest en hoe die ertoe heeft bijgedragen historische onjuistheden levend te houden: het dieptepunt van 1781 bleek naderhand gelukkig slechts een niet zo heel erg grote crisis, van echt donkere jaren was pas vanaf 1795 sprake. Hierbij speelt mee dat de patriotten (zeg maar de links-revolutionairen van de tachtiger en negentiger jaren van de achttiende eeuw) de regeerders die ons land in 1780 op nogal klunzige wijze aan een oorlog hadden geholpen, de schuld gaven van alle kwalen waaraan de hollandse samenleving in de achttiende eeuw leed. Daardoor is het beeld dat men zich van de tijd tussen 1780 en 1795 heeft gevormd negatiever dan de werkelijkheid.

WIE WAS JACOB VAN DER WINDT?

Van Jacob van der Windt als mens is weinig bekend. We weten dat hij in 1745 geboren werd (34). Portretten van hem, brieven of andere interessante privédocumenten zijn niet boven water gekomen zo ze al ooit hebben bestaan. Eenvoudige mensen lieten in de geschiedbronnen nauwelijks sporen na, alleen openbare archieven en boeken bevatten wat schaarse aantekeningen. Zoals een lijst van haringschepen uit 1779 die Jacob van der Windt als stuurman noemt van De

Goude Roos van reder Assendelft de Coningh, die naar we nu beseffen zijn hele koopvaardij- en visvloot rozen namen gaf. De Roode Roos, waarmee Jacob van der Windt in 1780/1 naar Doggersbank ging, voer in 1779 onder Dirk Borsboom (35). Een paar maanden voor zijn waarschuwingstocht, op 26 september 1780, keerde Jacob van der Windt terug van een haringreis. Blijkens de stedelijke administratie brengt hij dan met zijn bemanning 24 last haring aan voor zijn reder Assendelft de Coningh (36). Op 31 januari 1781 wordt in de Grote Kerk gedoopt het jongetje Ary, zoon van Jacob van der Windt en Cornelia van den Berg (37). Het is dit detail dat een béétje licht werpt op Van der Windt's werkelijke leven: zo goed als zeker werd het kind geboren toen Jacob op zee in de oorlog was!

Na 1781 wordt het rond Jacob van der Windt weer even stil als daarvoor. Nadat zijn ster heel even had opgelicht in de eeuwigheid, keerde de stuurman terug naar de staat van onbekendheid en armoede die bij zijn beroep paste. We weten dat hij naar Maassluis is vertrokken en dat hij in 1792 is overleden; op 15 oktober van dat jaar geeft zijn schoonzoon Leendert Joa zijn overlijden aan in verband met de belasting die op het begraven werd geheven. De ambtenaar tekent „pro Deo” aan, dat is: geen geld van te halen, straatarm (38). Wanneer Nieuwjaarsdag 1816 Jacob's weduwe dood gaat, wordt haar overleden man als zeeman omschreven. Cornelia van den Berg stierf in het huis dat als G-34 te boek stond (39) en dat was een hokgroot optrekje achter in een tuin aan de zuidkant van de Waalstraat! Ook zij was arm en vergeten. Precies zoals haar Jacob, naar wie pas na 1900 een straat werd genoemd: meer omdat er nu eenmaal een naam moest komen dan als bewust eerbewijs.

Theo J. Poelstra

NOTEN

- 1 Zie hiervoor: Catalogus bij de expositie De Waarschuwingstocht van Jacob van der Windt 1780/1781, 19 december 1980 tot 5 april 1981.
- 2 Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam: Rotterdamsche Courant van 14, 16, 26, 28 en 30 december 1780 en van 2, 4, 9, 11, 13, 18 en 27 januari 1781, hierna in dit hoofdstuk van ons artikel in de vorm van data aangehaald.
- 3 Historisch Museum Rotterdam — Atlas van Stolk, hierna te noemen AvS: (1) „Den door list en geweld aangevallen leeuw”. Zinneprent op de politieke toestand van 1780, waarbij Frankrijk, Spanje en de kerk van

- Rome trachten de Republiek der Verenigde Nederlanden in hun macht te krijgen. Cat.nr 4312 (F. Muller. De nederlandsche geschiedenis in platen; dl 2 (1702-1795). Amsterdam, 1876/7. cat. nr 4362); (2) „De ontwaakte leeuw”. Zinneprint op de politieke situatie van 1780, waarbij de Republiek Frankrijk’s politieke spel doorziet, terwijl Rusland, Zweden en Denemarken een oplossing aanbieden in de vorm van het Verbond van Gewapende Neutraliteit. Cat.nr 4314 (cat. Muller nr 4363).
- 4 Rijksprentenkabinet Amsterdam: „Den Engelschman op zijn uiterste — ’l Anglois à toute extrémité”. Spotprint op Engeland met een tengevolge van het tot stand komen van het Verbond van Gewapende Neutraliteit doodzieke koning George III. Cat. Muller nr 4379.
 - 5 M.A. Struijs te Vlaardingen: „Loon na werk 1780”. Spotprint op Engeland, voorgesteld als een dog die door Nederland, Rusland, Frankrijk, Spanje en de Verenigde Staten van Amerika wordt gestraft. Cat. Muller nr 4365.
 - 6 AvS: „De man in ’t hembd, of de gefnuikte hoogmoed”. Spotprint op Engeland, dat door het Verbond van Gewapende Neutraliteit in grote verlegenheid wordt gebracht. Cat.nr 4317 (cat. Muller nr 4366-A).
 - 7 AvS: „Gezigt der manmoedige verdediging van het oorlogschip Mars tegens 3 engelsche oorlogschepen door den schout-bij-nagt Willem Krul op den 4 february 1781”. Historieprint. Cat.nr 4346 (cat. Muller nr 4394).
 - 8 AvS: Nieuwjaarswens voor 1781 van de karrelieden van Amsterdam aan overheid, kooplieden en burgers van hun stad. Cat.nr 3902; Nieuwjaarswens voor 1781 van de lantarenvullers en -aanstekers van Hoorn aan de overheid, kooplieden en burgerij van hun stad. Cat.nr 3911.
 - 9 AvS: „The Dutch in the dumps” (Holland in de nesten). Engelse spotprint op het uitbreken van de oorlog en de gevolgen daarvan voor de Republiek. 1781. Cat.nr 4310 (cat. Muller nr 4388).
 - 10 AvS: „The ballance of power”. Engelse spotprint met een weegschaal waarop Frankrijk, Spanje, Amerika en de Republiek te weinig gewicht leggen om die ten opzichte van Groot-Britannië naar hun kant te doen doorslaan. 1781. Geen cat.nr.
 - 11 Rijksprentenkabinet Amsterdam: Dirk Langendijk. Antiengelse manifestatie in Rotterdam, waarbij de engelse vlag door de modder wordt gehaald en vernield. Aquarel. 1781.

- 12 De gegevens over Jacob van der Windt en zijn reis ontleenden wij voornamelijk aan twee publikaties: M.C. Sigal jr. Bij het uitbreken van den vierden engelschen oorlog (1780-1784) waarschuwt Jacob van der Windt de visschersvloot. In: Nieuwe Vlaardingsche Courant van 6 mei 1780; A. Bijl Mz. De nederlandse convooidienst; de maritieme bescherming van koopvaardij en zeevisserij tegen piraten en oorlogsgevaar in het verleden. 's-Gravenhage, 1951. blz.118-131 (Jacob van der Windt waarschuwde de vissersvloot tegen het engelse gevaar in 1781).
- 13 Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen (hierna GAV): Archief gecommiteerden Kleine Visserij Vlaardingen, Notulen 1780-1795, inv. nr 2.
- 14 Dezelfde plaats.
- 15 GAV: Archief familie Van Linden van den Heuvell. Door Abraham van Linden van den Heuvell uit de mond van stuurman Gerrit van Schagen opgetekend verslag betreffende het waarschuwen van de vlaardingse en maassluisse vissersvlooten in 1780/1, inv. Kamermans nr 14.
- 16 GAV: Privéaantekeningen van Willem Versendaal van de in de Grote Kerk van Vlaardingen gehouden kerkdiensten 1778-1791, handschriftenverzameling cat.nr 298.
- 17 Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam: Archief Stad Rotterdam 1340-1813, Zeetijdingen van Maassluis 1765-1785, inv. Ten Boom-Woelderink nr 2573.
- 18 GAV: Archieven Stadsbestuur Vlaardingen 1273-1813 (hierna ASV 1273-1813), Keurboek 1712-1795, inv. Hoogendijk nr 54.
- 19 GAV: Hendrik Husley Viervant: „Leerreden over den CXXIVsten psalm (...)”, uitgesproken op 4 april 1781 in de Grote Kerk te Vlaardingen bij de dankdienst voor de behouden terugkeer van de vlaardingse visservloot in januari 1781. Met gedicht van Joannes Badon op ds Viervant's preek en op de ter ere van Jacob van der Windt geslagen gedenkpenning. Utrecht, A. van Paddenburg, (1781).
- 20 Visserijmuseum Vlaardingen.
- 21 GAV: Maartinus van der Burg. Het waarschuwen van de vissersvlooten van Vlaardingen en Maassluis in 1781. Aquarel. Met gedicht. 1837; Visserijmuseum Vlaardingen: (Gerrit) Bot jr. Copie van de aquarel hiervoor. Olieverf op paneel. 1915.

- 22 Gemeentemuseum Maassluis: „Het neeme en mast kappe van Jacob van Rossen”. Anoniem. 1781 of iets later.
- 23 Gemeentearchief Maassluis: Archief gecommiteerden visserij Maassluis, Lijst van een bedeling van werkeloze of in Engeland gevangen vissers uit Maassluis die buiten de bedeling van de nederlands-hervormde diaconie vallen 1781, inv.nr 6.
- 24 S. Thurmer-Van der Vaart te Vlaardingen: „De onrust van Cornelia van der Windt”. Verhaal in historische romanvorm over de vrouw van Jacob van der Windt tijdens diens waarschuwingsreis van 1780/1. Anoniem. 20ste eeuw. Getypt afschrift van ca 1950.
- 25 GAV: „Gezigt van het op strand jagen der Vlaardinger vischhoeker door drie engelsche kapers bij het dorp Scheveningen op den 7 january 1781”. Historieprent. Cat.Muller nr 4388.
- 26 Visserijmuseum Vlaardingen: „Afbeldinge van het op de Noordzee omzwerven der drie hollandsche matrozen welke (...) na 50 uren gelukkig aangeland zijn te Scheveningen op den 8 january 1781”. Historieprent. Cat. Muller nr 4391.
- 27 AvS: „Tafereel eener ontvlugting van drie scheveningsche visschers in 1781”. Vignet op het titelblad van een gedicht van C. Gebel. Naar een schilderij of een tekening van J.C. Schotel. 1831. Cat.nr 4344 (cat. Muller nr 4392-B).
- 28 Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage: Archief familie Van Assendelft de Coningh, Brief van Arie de Coningh te Moerkerken aan Willem van der Windt, schipper van De Gouden Roos, over de rampspoed die Vlaardingen en Maassluis treft 1781, inv. Van Aalst nr 54.
- 29 GAV: Archief familie Van Linden van den Heuvell, Advies tot bedeling van de werkeloze vlaardingse zeelieden 1781, inv. Kamermans nr 16.
- 30 Dezelfde plaats als noot 23.
- 31 GAV: Archief gecommiteerden Kleine Visserij Vlaardingen, Rekeningen 1743-1790, inv.nr 7.
- 32 GAV: ASV 1273-1813, Resolutiën vroedschap 1753-1787, inv. Hoogendijk nr 6.
- 33 GAV: „Vlaarding's donkere jaren 1780-1811”, Anoniem, Handschriftenverzameling cat.nr 299.
- 34 GAV: Doop-, trouw- en begraafregisters van voor de invoering van de burgerlijke stand in Zuid-Holland, inv. Brouwer afdeling Vlaardingen nr 4 (ook: ASV 1273-1813, inv. Hoogendijk nr 499), Doopboek Nederduits-

- Gereformeerde Gemeente Vlaardingen
1699-1750 (15 september 1745).
- 35 GAV: „Naamlijste der haringschepen in den jaare 1779 ter haringvisscherije uitgevaaren”. Schiedam, Abraham Bakker.
- 36 GAV: Rechterlijke archieven Vlaardingen 1538-1811, Register van in Vlaardingen aangebrachte haring 1778-1785, inv. Hoogendijk nr 171.
- 37 GAV: Doop-, trouw- en begraafregisters van voor de invoering van de burgerlijke stand in Zuid-Holland, inv. Brouwer afdeling Vlaardingen nr 5 (ook: ASV 1273-1813, inv. Hoogendijk nr 500), Doopboek Nederduits-Gereformeerde Gemeente Vlaardingen 1750-1791.
- 38 GAV: Gaardersarchieven Zuid-Holland, Register van overlijdensaangiften voor de belasting op het begraven te Vlaardingen 1788-1795, inv. Brouwer afdeling Vlaardingen nr 4 (ook: ASV 1273-1813, inv. Hoogendijk nr 103).
- 39 GAV: Archief Gemeentebestuur Vlaardingen 1813-1962, Overlijdensregister 1816.